

МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ВИХОВАННЯ МИСТЕЦТВОМ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовується перетворювальний статус методів виховання засобами мистецтва, що мають особистісно-зорієнтовану педагогічну дію. Характеризуються методи гуманістичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами музичного мистецтва, що знайшли відображення у творчій спадщині вітчизняних педагогів указанного історичного періоду. Вказані методи спрямовані на продуктивну мистецьку діяльність дітей.

Ключові слова: метод; співробітництво; ідеї; гуманістичне виховання; самоствердження; музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Основним інструментарієм забезпечення цілісності, послідовності та системності в освітній роботі, взаємозв'язку мети, завдань і результату виховної діяльності є методи та прийоми виховання, які мають незаперечний перетворювальний статус особистісно-орієнтованої педагогічної дії. Саме за допомогою методів реалізуються педагогічні дії, відбувається «доцільне поєднання теорії, на основі якої він виникає, і відповідної практичної діяльності» (Бех, 2007, с. 186), розкривається зміст виховного процесу на уроці чи в позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти. Розвиваючи уяву, емоційну чутливість, музичне мислення, вчитель прагне досягти ситуації, за якої спілкування з мистецтвом викликало б в учнів почуття радості, задоволення, сприяло б виявленню активності та самостійності.

Проблема методу обговорювалася ще в античній філософії та бере початок у практичній діяльності. В давні часи виховання зводилось до передачі накопиченого досвіду за допомогою наслідування, повторення дій.

У сучасній науковій літературі методи виховання інтерпретуються по-різному, але здебільшого вони розглядаються як

«способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки» (Сухомлинський, 1976, с. 330); як «науково обґрунтовані загальні способи педагогічно доцільної суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу, спрямованої на досягнення мети виховання» (Бойко, 2011, с. 288); як сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі формування особистісних якостей учнів...» (Лобова, 2010, с. 279). Наголосимо, що гуманістичний орієнтир виховання спрямовується на проєктування духовного зростання дитини на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин учителя й учнів, розвитку всіх сутнісних сил кожного вихованця, його самостійності й свободи вибору. Саме таку позицію спостерігаємо у працях відомих українських педагогів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Охарактеризуємо деякі найбільш значущі, з нашої точки зору, методи ними запропоновані або схвалені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система методів виховання почала складатися в етнопедагогіці (розповідь, бесіда, приклад, наставляння, порада, самопереконавання тощо). Методи народної педагогіки дістали розвиток у спадщині багатьох вітчизняних педагогів – Г. Ващенко, В. Верховинця, П. Козицького, М. Леонтовича, М. Лисенка, А. Макаренка, В. Страшкевича, К. Стеценка, В. Сухомлинського та ін. На сьогодні серед методів гуманістичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук інформації, сприяють формуванню в учнів критичного мислення, ініціативи, творчості тощо. У процесі відбору та організації методичного інструментарію педагоги-практики керуються як загальнопедагогічними принципами, визначеними та обґрунтованими С. Алексюком, І. Бехом, А. Бойко, Є. Бондаревською, І. Зязюном, В. Краєвським, Л. Лузіною, О. Савченко, В. Сластьоніним, В. Сухомлинським, Г. Філіпчуком, так і специфічними, що застосовуються в мистецькому навчанні й вихованні (О. Комаровська, О. Лобова, Л. Масол, О. Михайли-

ченко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Черкасов, О. Хижна та ін.).

Мета статті – висвітлення змісту методів гуманістичного виховання учнів засобами музичного мистецтва, запропонованих прогресивними вітчизняними педагогами другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; систематизація методів гуманістичного виховання учнів засобами музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Методи виховання як педагогічна категорія мають розвивальний і змінний характер. Не існує універсальних методів на всі виховні ситуації, вони змінюються в залежності від позицій учителя і учня та змісту виховання. В сучасних умовах цей процес спрямовується на проектування духовного зростання особистості, ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних взаєминах, розвитку самостійності й свободи дій вихованця. Як справедливо відмічає А. Бойко, «педагогічна цінність методу визначається не зовнішньою формою виразу, а його внутрішнім впливом, що залежить від ступеня адекватності виховних дій педагога, внутрішньої позиції вихованця; організації ситуацій позитивних емоційних переживань; самоствердження, захищеності й підтримки, установки на розвиток самоактивності» (Бойко, 2011, с. 96). Методи виховання реалізуються в процесі педагогічно доцільної взаємодії вчителя і учня, співробітництва та співтворчості.

Ідеї гуманності виховання, поваги до дітей, прагнення до їх всебічного і, в першу чергу, духовно-морального розвитку склали основу методів виховання, які ствердились у вітчизняній педагогіці протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У цей період виникли різні підходи до класифікації методів виховання на підґрунті способу взаємодії вчителя й учня, їх готовності до самостійної діяльності, основної мети та завдань виховного процесу, в тому числі в музично-педагогічній галузі. З іншого боку, досить виваженою є думка О. Рудницької про те, що за основу слід брати принципи визначення методу, виходячи із такої позиції: «...будь-яка діяльність буває тільки двох видів –

репродуктивною або продуктивною, з урахуванням їх проміжних типів» (Рудницька, 2005, с. 53).

Протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. ряд вітчизняних вчених-педагогів мистецького спрямування пропонували методи виховання учнів засобами мистецтва, і музики зокрема, які мали гуманістичний, особистісно-зорієнтований характер. Це методи усвідомлення цінностей музичного мистецтва (бесіди, пояснення, аргументації, розповіді, обговорення, демонстрації, музичного узагальнення, дискусії, переконування, інформації); методи стимулювання практичної мистецької діяльності учнів (ціннісно-сміслових порад, ситуацій вільного вибору, орієнтації на перспективу, слухової наочності, проб і помилок в ігровій діяльності, переорієнтації, емоційної драматургії, контрастних співставлень, моделювання художньо-творчого процесу та ін.). Охарактеризуємо деякі з методів.

Метод бесіди залучає учнів до обміну думками щодо конкретних подій, фактів, учинків. Бесіди можуть бути різного спрямування: пізнавальні, музично-естетичні, етичні та ін. Педагог вислуховує, враховує думку кожного та вибудовує свої взаємини з учнями на принципах співробітництва і партнерства. Метою цього методу є активізація роботи учнів, спонукання їх до живої участі в обговоренні нової інформації, осмислення конкретних ситуацій (О. Лобова, Л. Масол, О. Рудницька, В. Черкасов, В. Шацька).

Метод розповіді використовується у виховній роботі з дітьми як молодшого, так і середнього шкільного віку. Основна функція цього методу – вироблення в учнів правильних духовно-моральних понять. Яскрава емоційна розповідь здатна викликати позитивне ставлення дітей до мистецтва, вчинків, сприяє збагаченню естетичного і морального досвіду, використанню позитивного прикладу у вихованні. Завданням учителя є емоційний і змістовний вплив на свідомість учнів через свою компетентність і обізнаність (О. Апраксіна).

Метод пояснення передбачає розкриття вчителем разом з учнями сутності і змісту, шляхів осягнення того чи іншого твору, чинників його зосередженого та емоційного сприймання. Це фактично форма викладу художньо-педагогічної інформації.

Вчителю слід звертати увагу на позитивний вплив пояснення на емоційно-почуттєву сферу учнів. Метод сприяє історико-логічній інтерпретації педагогічних фактів і явищ (Г. Падалка, В. Черкасов).

Метод ціннісно-сміслових порад сприяє особистісному розвитку дитини, оскільки психологічною формою вираження ціннісного ставлення є переживання. Воно завжди пов'язане з ядром особистості – «голосом совісті» (І. Ільїн). Це особливий тип емоційного процесу, який зароджується на рівні повсякденно-практичної свідомості та піднімається на рівень духовного. Метод сприяє формуванню доброзичливості, взаємодопомоги, розуміння, пошани, ввічливості тощо. Учень орієнтуватиметься на цю вимогу тільки тоді, коли вона буде прийнята ним як значуща (О. Комаровська, Г. Побережна, Я. Полфьоров).

Метод слухової наочності визначений для чуттєвого ознайомлення учнів із музичними явищами, процесами. Зважаючи на звукову природу музичного мистецтва, цей метод передбачає звучання самої музики, виконання її дітьми (повністю або окремих її фрагментів), виконання музично-творчих завдань тощо (О. Рудницька, В. Черкасов).

Метод ситуацій вільного вибору моделює момент реального життя, у якому випробовується на стійкість система вже сформованих позитивних дій, учинків, ставлень, ідей. За умови природної ситуації вільного вибору вихователь використовує її з метою надання вихованцям можливості самостійного вибору. Інколи вчителю доводиться самому створювати таку ситуацію, яка викликає в учнів відповідні уявлення, почуття, мотиви, дії. Прийняття остаточного рішення викликає емоційне переживання, бо вихованець бере на себе відповідальність за вибір, який може визначати спрямованість діяльності й поведінки учня (О. Лобова, О. Ростовський, Г. Філіпчук, О. Хижна).

Метод обговорення використовується в разі бажання активізувати самостійність дітей, отримати зворотну реакцію, розвинути в них здатність до демонстрації та відстоювання власної позиції. Вчитель при цьому має можливість коригувати погляди учнів (О. Отич, О. Ростовський, О. Рудницька).

Метод демонстрації спрямований на ілюстрування словесних пояснень, закріплення вражень учнів від діяльності

композиторів, їхніх художніх і педагогічних ідей на конкретних прикладах. Бажано, щоб сам педагог демонстрував художні твори. Метод використовується для підтвердження правильності розглянутих положень, міркувань учнів. Він може підсилюватися наочністю – таблицями, схемами, конкретними музичними творами з їх педагогічним аналізом (О. Лобова, О. Отич, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, В. Черкасов).

Метод педагогічного спостереження полягає у фіксації всіх моментів духовно-мистецького розвитку дитини впродовж тривалого часу в школі, мистецькому колективі, родинному колі. В результаті складається творчий портрет учня в динаміці розвитку його здібностей і нахилів (Л. Коваль, О. Комаровська, О. Рудницька).

Метод дискусії застосовується тоді, коли слід обговорити спірне питання у зв'язку з існуванням різних точок зору серед учнів. Дискусія передбачає вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань. Учні обстоюють власну позицію, переконуються в правильності чи помилковості своїх поглядів, розкривають рівень своєї культурної обізнаності та вихованості (Л. Масол, Г. Падалка).

Метод ігрової діяльності. Дослідження останнього десятиліття актуалізують соціальний зміст методу гри та її гуманістичну детермінанту. На думку вчених (С. Григор'єв, Д. Ельконін), це пов'язано з моделюванням соціальної реальності за допомогою ігрової діяльності, екстраполяції ідей ігрової процесуальності на культурну сферу. Основу гуманістичних стосунків між учителем і учнем становлять ідеї спільної дії, співпраці, діалогу. Саме вони знаходять найбільш природне втілення в процесі гри, що орієнтована на суб'єкт-суб'єктні стосунки. Розширення функцій учителя в ігровій діяльності вимагає високого рівня його професійної культури. На думку І. Зязюна, суть виховання як процесу формування системи цінностей людини з її специфічним змістом та ієрархічною структурою полягає в прилученні вихованця до цінностей вихователя, а не в їх вивченні, нав'язуванні, інформуванні про них (Зязюн, 2006). Перед педагогом стоїть мета – перетворити ціннісні ідеї в цінності особистості. Звідси виходить, що гумані-

зація ігрового процесу, окрім виховання гуманістичних якостей учня, припускає і розвиток гуманістичних якостей педагога (О. Лобова, О. Рудницька).

Методи самопізнання, самовираження, самонавчання, самовиховання є об'єктивною основою самоосвітньої діяльності, у якій важливе значення має розширення ціннісних орієнтацій, досвіду спілкування з музичним мистецтвом. Однак поряд із цим є творчий бік самопізнання, що спрямовує учня на пошуки у себе «прихованих резервів», вираження власної індивідуальності щодо мистецьких явищ. Кожен учень має певне уявлення про власні якості та орієнтований на їх удосконалення. Ці уявлення становлять реальні або ідеальні моделі власного «Я», свого місця в соціальному середовищі, як формування установок на здійснення відповідної музичної діяльності (І. Бех, О. Рудницька, В. Сухомлинський).

Ряд методів мають на меті закріплення у свідомості учнів ідей через стимулювання їхньої практичної музичної діяльності. Вони являють собою способи комунікативної взаємодії вчителя і учнів, спрямованих на виховання позитивного ставлення до музичного мистецтва у процесі пізнавальної, творчої, виконавської діяльності, самовизначення і самосвідомості особистого образу – «Я готовий до пізнання минулого і сучасного».

Метод організації ціннісно-сислової діяльності учнів пов'язаний з актуалізацією системи особистісних відносин учнів до дійсності, мистецтва з виявленням їх духовних і життєвих цінностей, розвитком емоційних здібностей, інтелекту, збагаченням мистецького тезаурусу, соціального та ідеального образу «Я». За свідченням психологів, людині притаманна потреба в певному стилі ставлення до інших людей, до життя, до діяльності, до себе. Іншою психологічною основою організації ціннісно-сислової діяльності є потреба в самовизначенні, самовдосконаленні, а головне – у самоідентифікації (А. Маслоу). Таким чином, метод організації ціннісно-сислової діяльності учнів – це такий спосіб діяльності вчителя і учнів, за допомогою якого реалізуються виховні функції навчання, розвивається емоційний інтелект особистості, актуалізуються і задовольняються її емоційні потреби, спрямовані на забезпечення

адекватного переживання учнями моральних та естетичних смислів історичних фактів, змісту творів мистецтва, історії їх створення тощо (Л. Коваль, Г. Падалка, О. Ростовський).

Метод організації комунікативної діяльності (художньо-педагогічного спілкування) спрямований на оволодіння способами конструктивного, ефективного і комфортного спілкування учнів з учителем, однолітками у процесі музичної діяльності, а також на засвоєння і набуття ними позитивного досвіду. Учні повинні відчувати особисті сильні та слабкі сторони в ситуаціях спілкування. Вчитель, використовуючи цей метод, допомагає вихованцям у подоланні невпевненості чи дискомфорту. Цей метод спрямовується на створення атмосфери колективного естетичного переживання мистецького твору. Він дає змогу об'єднати всі засоби педагогічного впливу і забезпечити цілісність процесу формування сприймання твору дітьми різного віку (О. Ростовський, О. Рудницька).

Метод уподібнення характеру звучання музики націлений на активізацію різноманітних творчих дій, спрямованих на сприймання музичного образу. Це можуть бути словесні, інтонаційні, поліхудожні, моторно-рухові, тактильні, кольорові, темброво-інструментальні види уподібнення та ін. Головне їх завдання – сприяти осягненню музики через інтонацію, а не окремі виразні засоби (М. Щетинін).

Метод емоційних паттерн (драматургії) активізує емоційне ставлення учнів до музики та сприяє послідовному створенню атмосфери захопленості, інтересу до музичних занять, насиченню емоційного тону уроку. Його основна функція полягає найперше в тому, щоб допомогти учням увібрати в себе досвід емоційно-морального ставлення людини до дійсності, який закладено в музичному творі (І. Бех, І. Зязюн, Д. Кабалевський, Л. Хлебнікова).

Метод співпереживання, який повинен використовуватися не як сукупність зовнішніх факторів і об'єктивних взаємозв'язків в історії музики, а як співпереживаюче сприймання та знаходження аналогів у особистому внутрішньому досвіді щодо світової культурної спадщини (О. Рудницька).

Група методів стимулювання практичної музичної діяльності – заохочення, виховна вимога, змагання. Стимул трактується як спеціально організований вплив на свідомість, мотивацію, почуття і волю особистості з метою підвищення її музично-творчої активності. Стимулювати – означає спонукати до певних дій (О. Лобова, О. Михайличенко, Я. Полфьоров).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, висвітлені методи спрямовані на актуалізацію духовних потреб учнів закладів загальної середньої освіти, розвиток різних видів інтелекту, емоційно-ціннісних ставлень і пріоритетів. Вони слугують для забезпечення та підтримки позитивного образу «Я» кожної дитини, пов'язаних з успіхами в різних видах музичної діяльності. Вибір учителем провідного методу виховання на конкретному уроці здійснюється на основі структурно-методичного аналізу – це мисленнєва операція, яка допомагає вчителю обрати спосіб педагогічної діяльності відповідно до структурної побудови змісту навчального матеріалу, спираючись на закони, принципи і закономірності освітнього процесу.

Список використаної літератури

- Бех, І. (2007). Емоційні передумови мистецького світогляду особистості. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти збірник матер. науково-методол. семінару*. Чернівці: Зелена Буковина.
- Бойко, А. (2011). *Упровадження педагогічної інноватики в практику виховання: монографія*. Полтава: ПНПУ ім. В.Г.Короленка.
- Зязюн, І. (2006). Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво в розвитку особистості: Монографія*. Чернівці: Зелена Буковина, 14-36.
- Лобова, О. (2010). *Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія і практика: монографія*. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ.
- Ростовський, О.(2011). *Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Рудницька, О. (2005). *Педагогіка загальна та мистецька: навчальний посібник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Сухомлинський, В. (1976) *Як виховати справжню людину (Т.2)*. Київ.
- Черкасов, В.(2014). *Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка.

Sergiy Horbenko

IMPLEMENTATION METHODS OF HUMANISTIC IDEAS OF EDUCATION BY THE ART OF THE NATIONAL EDUCATORS IN THE SECOND HALF OF THE 20th – AT THE BEGINNING OF THE 21st CENTURIES

The article substantiates the transformative status of education methods by means of art that have a personality-oriented pedagogical effect. Methods are considered as ways of interrelated activities of a teacher and students, aimed at educating personal qualities, attitudes, beliefs, behavior, skills for the development of musical artworks. The humanistic guidance of education is aimed at planning the spiritual growth of the child, their

independence, creativity, freedom of choice, emotional sensitivity, thinking, based on the positions of national educators of the second half of the 20th at the beginning of the 21st centuries. Emphasis is placed on the selection principles of methods for practical artistic activity, defined by Z. Zhofchak, I. Bekh, I. Zyazyun, O. Lobova, L. Masol, O. Mykhailychenko, L. Koval, O. Otych, G. Padalka, G. Poberezhna, O. Rostovsky, O. Rudnytska, V. Sukhomlynsky, O. Khyzhna, V. Cherkasov, V. Shatska, and others.

It is emphasized that the method of free choice situations simulates the moment of real life. Subject to the natural situation of free choice, the educator uses it in order to provide an opportunity for students to choose the work independently, its evaluation, character, performer, etc. Sometimes the teacher has to create a situation that evokes in students the appropriate ideas, feelings, motives, actions. Making the final decision causes emotional experience because the responsibility for the choice can determine the direction of the student's activities and behavior.

The method of organizing of the value and meaningful students' activities is associated with the system actualization of students' personal attitudes to reality, art with the display of their spiritual and life values, development of emotional abilities, intelligence, enrichment of artistic thesaurus, the social and ideal image of "ME." It is a way of teacher and students' activity by means of which their emotional needs are actualized and met, aimed at ensuring adequate students' experience of moral and aesthetic meanings of historical facts, the content of artworks. The method of organizing artistic and pedagogical communication is aimed at mastering the ways of constructive, effective, and comfortable students' communication with peers in the process of musical activity, as well as the mastering and acquisition of positive experiences by them.

The content of such methods as educational conversation, discussion, auditory visualization, self-knowledge, emotional drama, empathy, stimulation of productive musical activity is revealed.

Keywords: *method; cooperation; ideas; humanistic education; self-affirmation; activity approach; musical art.*

References

- Bekh, I. (2007). Emotsiini peredumovy mystetskoho svitohliadu osobystosti [Emotional prerequisites of the artistic worldview of the personality]. *Theoretical and methodological principles of continuing art education: a collection of materials. scientific method. seminar.* Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
- Boyko, A. (2011). *Uprovadzhennia pedahohichnoi innovatyky v praktyku vykhovannia* [Introduction of pedagogical innovation in the practice of education: a monograph]. Poltava: V. G. Korolenko PNP [in Ukrainian].
- Zyazyun, I. (2006). Estetychni zasady rozvytku osobystosti. *Mystetstvo v rozvytku osobystosti.* [Aesthetic principles of personality development]. Art in personality development: Monograph. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, pp. 14-36 [in Ukrainian].
- Lobova, O. (2010). *Formuvannia osnov muzychnoi kultury molodshykh shkolariv: teoriia i praktyka* [Formation of the basics of musical culture of junior schoolchildren: theory and practice: monograph]. Sumy: VVP «Mriya» TOV [in Ukrainian].
- Rostovsky, O. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity.* [Theory and methods of music education]: A textbook. Ternopil: Textbook Bogdan. [in Ukrainian].
- Rudnytska, O. (2005). *Pedahohika zahalna ta mystetska* [General and Art Pedagogy]: A Textbook. Ternopil: Textbook - Bogdan. [in Ukrainian].
- Cherkasov, V. (2014). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education]. Tutorial. Kirovograd: RVV V. Vynnychenko KDPU [in Ukrainian].

Одержано 22.08.2021 р.